

DISTINKTIVNÍ (FONOLOGICKÉ) RYSY

- Segmenty je možné analyzovat jako soubory distinktivních rysů (DR).
- DR je buď analytická vlastnost segmentu, nebo jeho konstituent (část).
- Každý segment odpovídá unikátnímu souboru DR.
- Je to tedy něco, čím se jeden segment liší od druhého.
- Neexistuje jedno a jediné pojetí DR.
- Není ani shoda ohledně statusu segmentů: vztahují se DR na fonémy nebo na jejich alofony, resp. hlásky nebo na oboje?

Roman Jakobson (1896–1982) →

- DR se obvykle zakládají na artikulačních nebo akustických vlastnostech segmentů, ale mají **fonologické opodstatnění**:

- 1) Uskupují segmenty do tříd (systémů) a tím zjednodušují fonologický popis.

čeština

/b/, /f/, /m/, /p/, /v/

	Bilabiální		Labiodent.	
	N	Z	N	Z
Explozivní	/p/	/b/		
Frikativní			/f/	/v/
Nazální	/m/			

→

	Labiální	
	N	Z
Explozivní	/p/	/b/
Frikativní	/f/	/v/
Nazální	/m/	

2) Vyjadřují vztahy mezi segmenty, tj. jaké opozice mezi nimi existují.

JAZYK A

/p/	/p ^j /	/t/	/t ^j /
/f/	/f ^j /	/s/	/s ^j /
/m/	/m ^j /	/n/	/n ^j /

palatalizace

JAZYK B

/p/	/b/	/t/	/d/
/f/	/v/	/s/	/z/
/m/		/n/	

znělost

3) Mohou vyjádřit, co je (ne)možný segment a co je (ne)možný fonologický systém.

nemožný systém

opozice mezi neznělými glotalizovanými obstruenty a neznělými ejektivami: obě [–znělý +sevřená glottis]

4) Mohou vyjádřit fonologická pravidla a procesy.

Fonologicky aktivní třída segmentů (FATS)

- a) Podstupuje fonologický proces
- b) Způsobuje fonologický proces
- c) Vyznačuje se statickým distribučním omezením

Databáze fonologických vzorců (P-base)

7 313 vzorců FATS ve 629 jazycích

<https://pbase.phon.chass.ncsu.edu>

Ad a) Třída segmentů podstupuje fonologický proces

SLOVO	NOM. SG.	GEN. PL.	SLOVO	NOM. SG.	GEN. PL.
<i>ropa</i>	[ropa]	[rop]	<i>žirafa</i>	[ʒɪrafa]	[ʒɪraf]
<i>chyba</i>	[xɪba]	[xɪp]	<i>láva</i>	[la:va]	[la:f]
<i>bota</i>	[bota]	[bot]	<i>kosa</i>	[kosa]	[kos]
<i>voda</i>	[voda]	[vot]	<i>váza</i>	[va:za]	[va:s]
<i>klika</i>	[klɪka]	[klɪk]	<i>pýcha</i>	[pi:xa]	[pi:x]
<i>liga</i>	[lɪga]	[lɪk]	<i>duha</i>	[duɦa]	[dux]

Ad b) Třída segmentů způsobuje fonologický proces

Asimilace znělosti v češtině ($Z + N \rightarrow NN$, $N + Z \rightarrow ZZ$)

Ad c) **Třída segmentů se vyznačuje statickým distribučním omezením**
Kombinace se zadními vokály

	<i>Kmeny neutr. domácích slov</i>	<i>Přejatá slova</i>	<i>Expresivní slova</i>	<i>Morfologická hranice</i>
/t/	✓	✓	✓	✓
/d/	✓	✓	✓	✓
/s/	✓	✓	✓	✓
/z/	✓	✓	✓	✓
/n/	✓	✓	✓	✓
/t'/	×	(okrajově)	✓	✓
/d'/	×	(okrajově)	✓	✓
/š/	×	✓	✓	✓
/ž/	×	✓	✓	✓
/ň/	×	✓	✓	✓

čeština

	Labiální		Alveolární		Palatální		Velární	
	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z
Explozivní	/p/	/b/	/t/	/d/	/tʰ/	/dʰ/	/k/	/g/
Frikativní	/f/	/v/	/s/	/z/	/š/	/ž/	/x/	/h/
Afrikátní			/c/	<u>/dz/</u>	/č/	<u>/dž/</u>		
Nazální	/m/		/n/		/ň/			

Mimo tento doporuční systém: /r/, /l/; /ř/, /j/

DR ale nemohou postihnout všechny fonologicky aktivní třídy

	NOM. SG.		LOK. SG.	
(1)	<i>pata</i> [pata]		<i>patě</i> [pacɛ]	→ některé alveoláry alternují s palatálami
	<i>voda</i> [voda]		<i>vodě</i> [voɟɛ]	
	<i>rána</i> [ra:na]		<i>ráně</i> [ra:ɲɛ]	
(2)	<i>kosa</i> [kosa]		<i>kose</i> [koseɛ]	→ jiné nealternují
	<i>koza</i> [koza]		<i>koze</i> [kozɛ]	
(3)	<i>Bára</i> [ba:ra]		<i>Báře</i> [ba:ɾɛ]	→ [r] alternuje s [ɾ]

ale

- (4) C_C: [r], [l] slabičné (*prst, vlk*) × [ɾ]/[ɽ] neslabičné (*křtiny*)
- (5) asimilace znělosti: *k ruce* [krucɛ] × [gɾɛcɛ] *k řece*

Existuje několik teorií DR, které se liší podle

A) *Povahy, kterou DR mají:*

- Opoziční × hodnotová (unární × binární × trinární atd. × skalární)

<i>opoziční</i>	<i>binární</i>	<i>skalární</i>
neaspirovaný × aspirovaný	+/- aspirovanost	aspirovanost 1 aspirovanost 2 aspirovanost 3 atd.

Konsonanty češtiny, opoziční DR

	Labiální		Alveolární		Palatální		Velární	
	nez.	zn.	nez.	zn.	nez.	zn.	nez.	zn.
Explozivní	/p/	/b/	/t/	/d/	/tʰ/	/dʰ/	/k/	/g/
Frikativní	/f/	/v/	/s/	/z/	/š/	/ž/	/x/	/h/
Afrikátní			/c/	/d͡z/	/č/	/d͡ž/		
Nazální	/m/		/n/		/ň/			

Mimo proporcionální systém (izolované):

/r/ „vibrantní“,

/l/ „laterální“

/j/ „aproximantní“

/ř/ „spirantní“

Konsonanty češtiny, binární systém

Konsonanty	l	r	j	m	n	ň	s	z	š	ž	ř	f	v	x	h
1 konsonantické +/-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2 tónové +/-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3 kontinuální +/-	+	0	+	0	-	-	+	+	+	+	0	+	+	+	+
4 koronální +/-	0	0	0	-	+	+	+	+	+	+	0	-	-	-	-
5 drsné +/-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6 anteriorní +/-	+	0	-	0	+	-	+	+	-	-	0	+	+	-	-
7 vibrantní +/-	0	+	0	0	0	0	0	0	0	0	+	0	0	0	0
8 znělé +/-	0	0	0	0	0	0	-	+	-	+	0	-	+	-	+

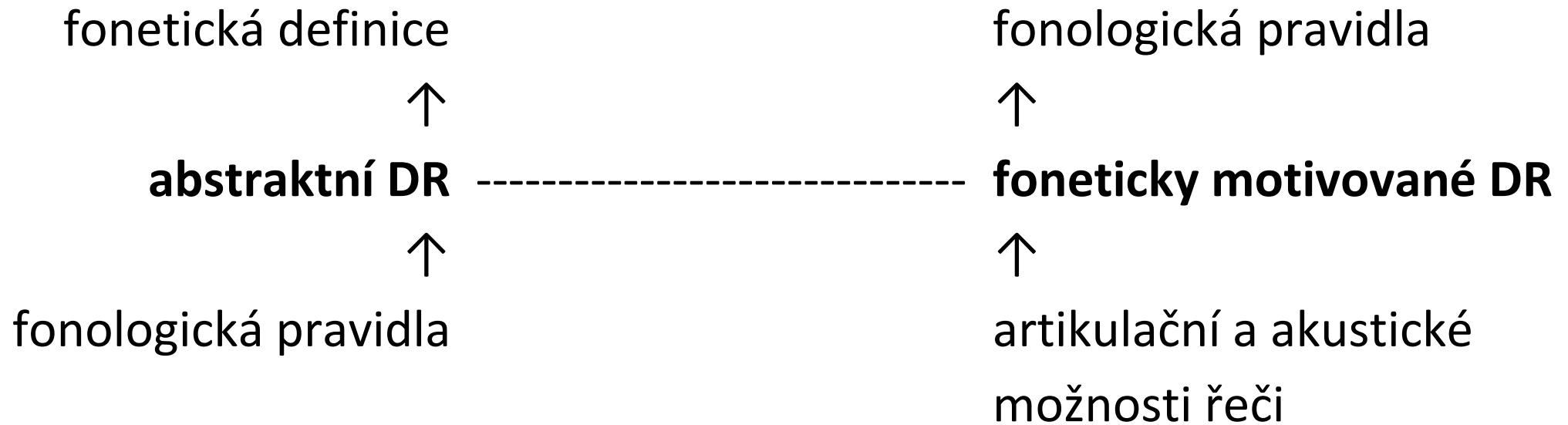
Konsonanty	c	č	dž	t	d	t'	d'	p	b	k	g
1 konsonantické +/-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2 tónové +/-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3 kontinuální +/-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4 koronální +/-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-
5 drsné +/-	+	+	+	-	0	-	-	0	0	0	0
6 anteriorní +/-	+	-	0	+	+	-	-	+	+	-	-
7 vibrantní +/-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8 znělé +/-	-	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+

Existuje několik teorií DR, které se liší podle (pokr.)

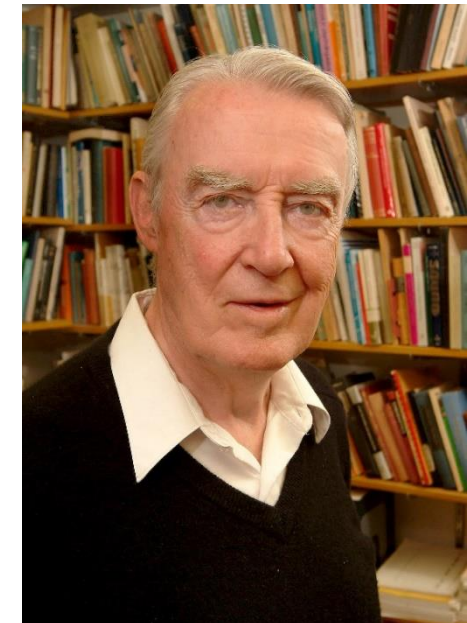
B) *Míry platnosti DR:*

- Univerzální pro všechny jazyky × specifické pro konkrétní jazyk
- Vrozené × emergentní

C) *Abstraktnosti / fonetického opodstatnění*

Peter Ladefoged (1925–2006): fonologické rysy fonémů ×
artikulační a akustické parametry hlásek

D) Vnitřních vztahů mezi DR

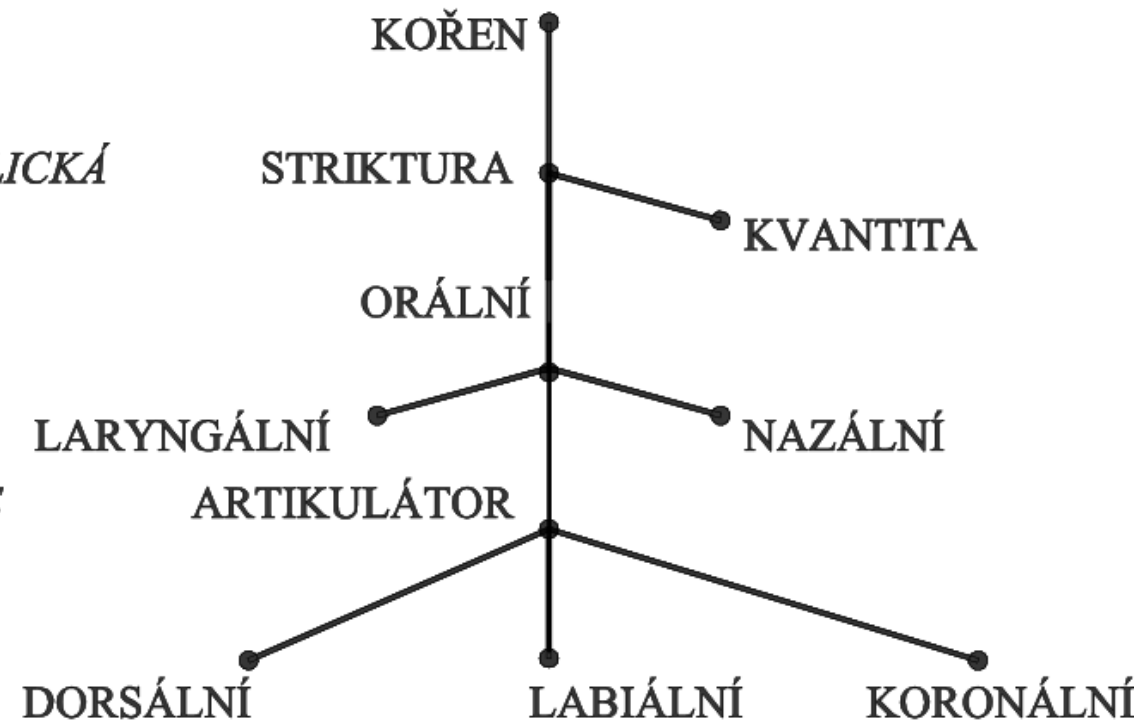
- Vzájemně nezávislé × závislé/uspořádané (např. rysová geometrie)

1. úroveň: *KOŘENOVÁ*

2. úroveň: *STRIKTURNÍ/VOKALICKÁ*

3. úroveň: *DUTINA*

4. úroveň: *MÍSTA ARTIKULACE*

<https://www.czechency.org/slovník/RYSOV%C3%81%20GEOMETRIE>

Nedistinktivní distinktivní rysy?

- Problém: univerzální DR × specifické jazykové systémy *neboli* některé rysy jsou prediktabilní:
 - univerzální rys „zaokrouhlenost“ pro vokály
 - ale ne všechny jazyky zaokrouhlenost užívají distinktivně
 - v mnoha jazycích jsou zadní vokály automaticky zaokrouhlené
- Řešení 1: zavést hodnotu 0 (ale může být rozpor s binárností).
- Řešení 2: podspecifikace rysů (*underspecification*): hodnotu +/- mají pouze distinktivní rysy, ostatní ne.
- Řešení 3: nevyžadovat distinktivnost rysů → *fonologické rysy*.
- Řešení 4: zavrhnout koncept univerzálnosti rysů ve prospěch jazykové specifičnosti.

<https://www.czechency.org/slovník/DISTINKTIVN%C3%8D%20RYS>

<https://www.czechency.org/slovník/FON%C3%89MY%20%C4%8CE%C5%A0TINY>